

Вченому секретарю
Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
Л. М. Лобойку

У відповідь на звернення судді Верховного Суду В. Я. Погребняка про надання наукового висновку стосовно справи № 910/10741/21 про банкрутство Товариства з обмеженою відповідальністю "КОМПЛЕКС АГРОМАРС" щодо застосування норми права, зокрема щодо застосування пункту 1-2 Прикінцевих та Перехідних положень Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ) у редакції Закону України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо недопущення зловживань у сфері банкрутства на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19» від 18.06.2020 № 728-ІХ (далі – Закон 728-ІХ), відповідаючи на поставлені питання, роз'яснюємо.

1. Як співвідносяться поняття «зобов'язання» (частина 1 статті 509 ЦК), «господарське зобов'язання» (частина 1 статті 173 ГК України), «грошове зобов'язання» (абз. 4 частини 1 статті 1 КУЗПБ) у взаємозв'язку з поняттями «вимога» (частина 2 статті 530 ЦК України), «вимоги кредитора» (абз. 10 частини 1 статті 1, частина 3 статті 34 КУЗПБ), «вимогами до боржника» (абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУЗПБ (в редакції Закону № 728-ІХ))?

Згідно зі статтею 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

За статтею 173 ГК України господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених цим Кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний

вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Аналізуючи норми цих статей, можна зробити висновок про те, що поняття «зобов'язання» і «господарське зобов'язання» співвідносяться відповідно як рід і вид, тобто господарське зобов'язання є різновидом зобов'язання, поняття якого визначене в чинному ЦК України. Іншими словами – поняттям зобов'язання охоплюється більш широке коло правовідношень (наприклад, споживчі або правовідношення між суб'єктами, жоден з яких не є суб'єктом господарювання), ніж поняттям господарського зобов'язання, в обсязі якого є тільки правовідносини, по-перше, з особливими суб'єктами – суб'єктами господарювання, по-друге, у сфері господарювання, по-третє, змістом яких є дії господарського чи господарсько-управлінського характеру.

Водночас грошове зобов'язання, визначення якого міститься в абз. 4 частини 1 статті 1 КУзПБ, – це вид зобов'язання, який виокремлюється з-поміж інших видів зобов'язань, зокрема й господарських, через особливості його предмета, яким є гроші. Однак за КУзПБ поняття грошових зобов'язань містить правовідношення, правова природа яких є не тільки приватно-правовою, а й публічно-правовою. Мова йде про зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування. Проте в цій нормі зі складу грошових зобов'язань боржника виключено такі приватноправові види зобов'язань, яка неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції, визначені на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі.

Тобто поняття грошового зобов'язання згідно з абз. 4 частини 1 статті 1 КУзПБ є, з одного боку, вузьчим, ніж поняття зобов'язання та господарського

зобов'язання, оскільки йдеться про єдиний предмет – грошові кошти, більше того, до їх кола не входять неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції, визначені на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі. З другого боку – поняття грошового зобов'язання за цією нормою охоплює не тільки цивільні та господарські правовідносини, а й відносини, що регулюються нормами публічного, зокрема податкового, права, що, однак, спрощує механізми стягнення таких боргів.

Стосовно понять «вимога» (частина 2 статті 530 ЦК України), «вимоги кредитора» (абз. 10 частини 1 статті 1, частина 3 статті 34 КУзПБ), «вимоги до боржника» (абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-IX)) слід зауважити, що зобов'язання, як цивільно-правове, так і господарське, за своєю правовою природою є правовідношенням, тобто має відповідну структуру: суб'єктів, об'єкт і зміст. Суб'єктами зобов'язання як відносного правовідношення є конкретно визначені боржник і кредитор. Об'єктом (у договірному зобов'язанні традиційно використовують термін «предмет») є те благо, стосовно якого це правовідношення виникло. Якщо таким благом є річ, то говорять про матеріальний об'єкт, якщо мова йде про вчинення дій – то такий об'єкт називають юридичним.

Змістом зобов'язання є права та обов'язки його суб'єктів: кредитор має право вимоги до боржника, боржник має борг, або обов'язок виконати вимогу кредитора за зобов'язанням. Відповідно вимога є фактичною дією кредитора, за допомогою якої реалізується його право в межах чинного зобов'язання, тобто правочином, який зумовлює виконання боржником свого обов'язку та реалізує динаміку зобов'язального правовідношення. Кредитор за зобов'язанням має право заявити вимогу (тобто має змогу реалізувати вид і міру можливої поведінки по стягненню боргу), а боржник має обов'язок (тобто вид і міру необхідної поведінки) виконати цю вимогу. Причому залежно від умов договору чи іншого зобов'язання вимога може здійснюватися як активною дією

(наприклад, прямим вербальним зверненням до боржника чи конклюдентними діями), так і мовчанням (зокрема в разі зазначення строку чи терміну виконання в договорі).

Поняття ж «вимога кредитора» та «вимога до боржника» є фактично тотожними поняттям «вимога», наочно конкретизуючи та ілюструючи напрямок руху зобов'язального правовідношення у відповідних нормах чинного законодавства України, розкриваючи таким чином його механізм: вимога виходить від кредитора і спрямовується до боржника.

2. В якому значенні вживається термін «вимога» у нормі абзацу сьомого пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-IX)?

Аналізуючи норми Закону № 728-IX, який було спрямовано на недопущення зловживань у сфері банкрутства на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19, можна зробити висновок про те, що термін «вимога» вживається в запитуваній нормі в значенні «вимога, строк виконання якої настав з 12 березня 2020 року», тобто про вимоги, право пред'явлення яких виникло з 12 березня 2020 року. Мова йде про вимоги як за строковими зобов'язаннями, так і за зобов'язаннями, строк виконання яких визначено моментом пред'явлення вимоги, оскільки тільки в момент, коли за договором або законом настає строк виконання цієї вимоги, то тоді може йти мова про прострочення виконання та про санкції за таке прострочення. Відповідно – і про судовий захист кредитора за зобов'язанням, зокрема із застосуванням процедури банкрутства.

3. Яким відповідно до ЦК України та ГК України є момент виникнення вимоги кредитора? Чи змінює момент вимоги кредитора заміна кредитора в зобов'язанні?

Право кредитора вимагати від боржника виконання його обов'язку становить невід'ємний елемент змісту зобов'язання як правовідношення, а отже – виникає в момент виникнення будь-якого зобов'язання. Інша річ – момент настання строку виконання вимоги, тобто по суті строк (термін) виконання зобов'язання, який визначається за правилами статті 530 ЦК України та статті

193 ГК України, у частині 5 якої щодо строків встановлено, що сторона має право виконати зобов'язання достроково, якщо інше не передбачено законом, іншим нормативно-правовим актом або договором, або не впливає із змісту зобов'язання. Стосовно ж інших питань виконання господарських зобов'язань в абз. 2 частини 1 статті 193 ГК міститься відсилка до ЦК України «з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом».

Тож загальні норми щодо строку виконання зобов'язання визначені в статті 530 ЦК України, згідно з якою, по-перше, якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін); по-друге, зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події; по-третє, якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства.

Чи змінює момент вимоги кредитора заміна кредитора в зобов'язанні?

Питання, пов'язані з заміною кредитора в зобов'язанні, урегульовано в статтях 512–519 ЦК України. З аналізу норм цих статей можна зробити висновок, що жодних наслідків щодо зміни строків виконання заміна кредитора в зобов'язанні не тягне, оскільки внаслідок заміни кредитора не відбувається припинення одного зобов'язання і виникнення другого. Мова може йти тільки про зміну строків, необхідну для належного виконання зобов'язання новому кредитору, якщо така заміна пов'язана, наприклад, зі зміною місця виконання зобов'язання, і то – з огляду на засади справедливості, добросовісності, розумності.

4. *Якою є правова природа мораторію (недопущення відкриття провадження у справі про банкрутство за заявою кредитора) відповідно до абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-IX)?*

Досліджуючи зміст запитуваної норми, можна констатувати, що недопущення відкриття проваджень у справах про банкрутство боржників – юридичних осіб за заявою кредиторів за вимогами до боржника, що виникли з 12 березня 2020 року, фактично встановлює відстрочення виконання відповідних зобов'язань, оскільки на період мораторію позбавляє кредитора можливості вимагати банкрутства боржника і таким чином задовольнити свої майнові вимоги до боржника, тобто є підставою зупинення перебігу позовної давності згідно з п. 2 частини 1 статті 263 ЦК України – у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом.

Іншими словами, з одного боку, такий мораторій надає боржникові право не виконувати зобов'язання протягом строку дії мораторію, і таке невиконання не може стати підставою відкриття провадження у справі про банкрутство щодо нього, з другого боку – кредиторів надається додатковий строк позовної давності від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

5. Чи має бути наявним причинно-наслідковий зв'язок між встановленням Кабінетом Міністрів України карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19 та неспроможністю боржника виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав? Чи поширюється заборона на відкриття провадження у справах про банкрутство боржників юридичних осіб за вимогами до боржника, що виникли з 12.03.2020 тільки на ті випадки, коли неплатоспроможність боржника обумовлена пандемією та/або є її наслідком, чи така заборона є абсолютною і поширюється на усі випадки неплатоспроможності боржника, в тому числі викликані умисним невиконанням боржником своїх зобов'язань перед кредитором?

Унаслідок аналізу норм Закону України «Про внесення зміни до Кодексу України з процедур банкрутства щодо недопущення зловживань у сфері банкрутства на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19» можна зробити висновок, що заборона на відкриття провадження у справах про банкрутство боржників юридичних осіб за вимогами до боржника, що виникли з 12.03.2020

поширюється на всі випадки неплатоспроможності боржника, а не тільки на ті, що безпосередньо є наслідками встановлення Кабінетом Міністрів України карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19. Мова йде тільки про строк виконання вимоги, а саме про ті вимоги, які виникли (або строк виконання яких настав) з 12 березня 2020 року.

І хоча в абз. 8 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-ІХ) йдеться про те, що строк, визначений частиною шостою статті 34 КУзПБ, продовжується, якщо боржник доведе, що неможливість дотримання місячного строку на звернення із заявою про відкриття справи про банкрутство була спричинена поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 та/або заходами боротьби з поширенням цієї хвороби, але необхідність доведення причинно-наслідкового зв'язку встановлено тільки для заяв про відкриття провадження у справі про банкрутство з боку боржника, і не поширюється на випадки відкриття провадження у справах про банкрутство за вимогами кредиторів.

6. Чи застосовується норма абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-ІХ) за наявності підстав для повернення заяви про відкриття провадження у справі (частина перша статті 38 КУзПБ) або відмови у відкритті провадження у справі (частина шоста статті 39 КУзПБ)?

За наявності підстав для повернення заяви про відкриття провадження у справі (частина перша статті 38 КУзПБ) слід зауважити на норми частини третьої статті 38 КУзПБ, де зазначено, що повернення заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство не перешкоджає повторному зверненню з такою заявою до господарського суду у встановленому порядку. А встановлений на час дії Закону № 728-ІХ порядок передбачає мораторій на відкриття провадження у справах про банкрутство тільки для вимог, які виникли з 12 березня 2020 року. Отже, для вимог, які виникли раніше, такого мораторію не було, а на вимоги, які виникли з 12 березня 2020 року, такий мораторій поширюється. Тобто якщо йдеться про повторне подання заяви про відкриття провадження у справі про

банкрутство за вимогами, що виникли до вказаної дати, то на них норми цього Закону не поширюються.

Щодо відмови у відкритті провадження у справі (частина шоста статті 39 КУзПБ), якщо вимоги кредитора свідчать про наявність спору про право, який підлягає вирішенню у порядку позовного провадження або вимоги кредитора (кредиторів) задоволені боржником у повному обсязі до підготовчого засідання суду, варто зробити висновок, що норма абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-ІХ) тут має пріоритет, і за її наявності суд не повинен зважати на жодні інші обставини справи.

Власне, норма абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-ІХ) має пріоритет щодо норм обох статей, про які йдеться в питанні 6 запиту.

7. Яке процесуальне рішення приймає суд згідно абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-ІХ):

а) відмовляє у прийнятті заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство (частина перша статті 37 КУзПБ)?

б) повертає заяву про відкриття провадження у справі (частина перша статті 38 КУзПБ)?

в) відмовляє у відкритті провадження у справі (частина шоста статті 39 КУзПБ)?

Оскільки в абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (в редакції Закону № 728-ІХ) йдеться про абсолютне недопущення відкриття проваджень у справах про банкрутство боржників – юридичних осіб за заявою кредиторів за вимогами до боржника, що виникли з 12 березня 2020 року, яке не пов'язане ані з особою кредитора, ані з наявністю щодо боржника інших проваджень у справах про банкрутство, ані зі змістом позовних вимог, а тільки з виникненням вимоги в указаний строк, то найбільш відповідне сутності такого мораторію процесуальне рішення – відмовити в прийнятті заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство (частина перша статті 37 КУзПБ), а саме за абз. 2 частини 1 статті 37 КУзПБ, оскільки провадження у справі про банкрутство боржника не допускається згідно з цим Кодексом.

8. Які правила дії у часі норми абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ (щодо недопущення відкриття провадження у справі про банкрутство боржників – юридичних осіб за заявою кредиторів за вимогами до боржника, що виникли з 12.03.2020) з огляду на те, що розділ «Прикінцеві та перехідні положення» доповнені пунктом 1-2 відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо недопущення зловживань у сфері банкрутства на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19» від 18.06.2020 № 728-IX, а Законом України від 14.12.2021 № 1944-IX «Про внесення змін до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу України з процедур банкрутства» абзац сьомий виключено?

Норми абз. 7 пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ стосуються порядку здійснення процесуальних дій, а отже визначаються нормами статті 3 ГПК України, а саме її частини третьої, де зазначається, що судочинство в господарських судах здійснюється відповідно до закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи. Тобто норми пункту 1-2 Прикінцевих та перехідних положень КУзПБ діяли щодо заяв про відкриття провадження у справах про банкрутство, поданих з 19 червня 2020 року (п. 1 прикінцевих положень Закону № 728-IX) і до 14 грудня 2021 року (п. 1 прикінцевих положень Закону № 1944-IX).

З повагою,
член науково-консультативної ради
при Верховному Суді,
завідувач кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

Віталій ЯРОЦЬКИЙ